

Anastazja Seul

Uniwersytet Zielonogórski

ODWOŁANIA DO KULTURY LITERACKIEJ NARODÓW SŁOWIAŃSKICH PODCZAS PIELGRZYMEK JANA PAWŁA II DO KRAJÓW EUROPY ŚRODKOWEJ (BUŁGARIA, CHORWACJA, CZECHOSŁOWACJA, SŁOWACJA, SŁOWENIA)

Przez pierwsze lata pontyfikatu granice krajów słowiańskich, zależnych od polityki ZSRR, były zamknięte dla Jana Pawła II. Wyjątkiem okazała się tylko Polska – co stanowi temat osobnych opracowań. W tym artykule skupię się na pielgrzymkach, które papież odbył w latach 1990-2003, a więc w ciągu ostatnich 13 lat swego pontyfikatu do Słowian w Europie Środkowej. Zwrócę uwagę na odniesienia do literackiej kultury narodowej, które można znaleźć, analizując papieskie wypowiedzi wygłoszone do narodów słowiańskich. Tylko podczas pielgrzymek do jednego słowiańskiego kraju – Bośni i Hercegowiny, papież ani razu nie odwołał się do twórczości jego mieszkańców. Być może tłumaczy to fakt, iż narody zamieszkujące Bośnię i Hercegowinę przez wiele lat nie miały własnej państwowości, dopiero od zakończenia wojny na Bałkanach zaczynają tworzyć własną, odrębną kulturę¹. Natomiast literaturę czeską cytował papież tylko raz, w 1990 roku, będąc w Pradze, która wówczas należała jeszcze do Czechosłowacji.

¹ Odwołania Jana Pawła II do literackiej kultury chrześcijańskiej mieszkańców Bośni i Hercegowiny są widoczne m.in. w cytacie ostatnich dwóch wersów paschalnego hymnu (*Scimus Christum surrexisse a mortuis vere. Tu nobis victor, Rex miserere!*), który pojawił się podczas pielgrzymki do Sarajewa. Zob. Jan Paweł II, Przemówienie podczas spotkania z biskupami Bośni i Hercegowiny. Trzeba odbudować zranione i rozbite społeczeństwo, p. 7, 13.04.1997 r., Sarajewo, Bośnia i Hercegowina, [w:] *idem, Dzieła zebrane*, t. XI, Kraków 2008, s. 1039; dalej stosuję skrót: DZ, XI. Dla przejrzystości, odwołując się do tytułów wypowiedzi papieża, podaję je każdorazowo w pełnym brzmieniu. O nawiązaniach do kultury Bośni i Hercegowiny piszę w artykule *Dialog Jana Pawła II z kulturą narodów słowiańskich w Europie Środkowej* złożonym do druku w czasopiśmie „Język – Szkoła – Religia”.

Bułgaria

Papież, przybywając do Sofii, przypomina Bułgarom słowa mnicha Paisjusza, którego pisma zaliczane są do literatury dawnej. Jan Paweł II nawiązał do jego myśli, przemawiając podczas spotkania z przedstawicielami świata nauki, kultury i sztuki 24 maja 2002 roku. Wówczas zwracał uwagę na konieczność odkrycia tożsamości Europy, a więc potrzebę szacunku dla odmienności kultur różnych narodów. „Mnich Paisjusz z monasteru Chilandar słusznie napisał, że naród o chwalebnej przeszłości ma prawo do wspaniałej przyszłości”². Ta myśl przywołana przez papieża pochodzi z dzieła zatytułowanego *Słowianobułgarska historia*. Jest to pierwsza bułgarska historiografia, która dotyczy chlubnej przeszłości Bułgarów³.

Jej autor, mnich z monasteru na Świętej Górze Athos, stanowiącej centrum duchowe prawosławia, przystąpił do napisania swego dzieła w połowie XVIII wieku, żmudnie gromadząc źródła greckie i słowiańskie⁴. Paisjusz stawiał literaturę bułgarską na równi z bizantyjską. Występował przeciw hellenizacji Bułgarów, walczył o ich prawa do języka i kultury narodowej⁵.

Słowianobułgarska historia odegrała ważną rolę w procesie kształtowania się bułgarskiej świadomości narodowej. W latach niewoli tureckiej trudno było Bułgarom zachować poczucie przynależności do wspólnoty narodowej. Dla wielu z nich rozumienie ojczyzny było ograniczone do rodzinnego miasta lub rodzinnej wsi. Bułgarzy mieli wielką historię, wielkich władców, lecz zazwyczaj niewiele wiedzieli o swojej przeszłości⁶. Natomiast dzieło Paisjusza, którego podtytuł brzmi: *O narodzie i o carach i świętych bułgarskich i wszelkich bułgarskich czynach i działaniach*, przypominało rodadom o ich dawnej świetności, budząc nadzieję na przyszłość. Charakterystyczną cechą *Słowianobułgarskiej historii* jest to, że jej autor tłumaczył bieg dziejów wyrokami Opatrzności; wskazywał na nietrwałość ziemskich potęg, które nie respektują Bożego

² Jan Paweł II, Przemówienie podczas spotkania z przedstawicielami świata nauki, kultury i sztuki *Europa musi odnaleźć swą głęboką tożsamość*, p. 8, 24.05.2002 r., Sofia, Bułgaria, DZ, XI, s. 903. Wydawca *Dzieł zebranych* korzysta z polskiej wersji „L'Osservatore Romano” i nie podaje nazwisk tłumaczy. Zacytowany tekst w języku bułgarskim znajduje w ostatnim zdaniu punktu siódmego, a nie ósmego. Zob. Jan Paweł II, Ai representanti del mondo della cultura, della scienza e dell' arte, nel palazzo della cultura, p. 7, 24.05.2002, Sofia, Bułgaria, *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XXV, 1, 2002, s. 878. Jest to zbiór oficjalnych wypowiedzi papieża wydawanych przez Libreria Editrice Vaticana w latach 1979-2005. W dalszej części artykułu wydanie watykańskie oznaczam skrótem: IGPII, cyfry rzymskie oznaczają nr tomu, cyfry arabskie wskazują na nr części.

³ M. Walczak-Mikołajczykowa, *Świętość władzy podług mnicha Paisija*, „Poznańskie Studia Slawistyczne” 2013, nr 5, s. 295-304.

⁴ T. Dąbek-Wigrowa, *Historia literatury bułgarskiej*, Wrocław 1980, s. 66.

⁵ H.Cz. [Henryka Czajka], *Paisij Chilendarski*, [w:] *Mały słownik pisarzy zachodniosłowiańskich i południowosłowiańskich*, red. Józef Magnuszewski, Warszawa 1973, s. 348.

⁶ http://www.ramotowscy.pl/strona-S%C5%82owianobu%C5%82garska_historia.asp [dostęp: 20.02.2017].

prawa, a przedstawiając Bułgarów tworzących historię narodu, dawał swym rodakom budujące przykłady życia przodków⁷.

Autor adresuje swój tekst także do mniej wykształconych czytelników, pisze więc językiem łatwiejszym do zrozumienia, gdyż zależy mu na tym, aby jego przemyślenia dotarły do jak najszerszego grona rodaków. Stara się w ten sposób podnieść poziom świadomości narodowej Bułgarów. Dokonuje też przeciwstawienia Bułgarów innym narodom – zwłaszcza Grekom i Serbom, aby na tym tle podkreślić pozytywne cechy rodaków i podnieść ich poczucie godności narodowej⁸. Papieskie odwołanie do myśli mnicha – patrioty jest wyrazem szacunku dla Bułgarów troszczących się o poznanie własnych korzeni.

Chorwacja

Papież, przybywając na ziemię chorwackie po zakończeniu konfliktu zbrojnego na Bałkanach, cytuje podczas pożegnalnego spotkania w Zagrzebiu fragment poematu Marka Marulicia (1450-1524). Ten renesansowy twórca (zmarł 6 lat przed narodzeniem Jana Kochanowskiego) tak jak Jan z Czarnolasu nazwany został „ojcem literatury” swego narodu. Jego dzieła cechowały umiłowanie ojczyzny i troska o jej pomyślność. Z tego względu utwory Marulicia szybko stały się znane poza granicami rodzinnego miasta, zdobyły uznanie szerokich kręgów czytelniczych i do dziś zajmują ważne miejsce w literaturze chorwackiej⁹.

Słowa Marka Marulicia, który żył w czasach najazdów tureckich w XVI wieku, Jan Paweł II kieruje do ludzi, którzy doświadczyli koszmaru wojny na Bałkanach pod koniec XX wieku:

Wy również, ofiary wojny – ranni, sieroty, wdowy, uchodźcy i wygnańcy – bądźcie wierni cierpiącemu Chrystusowi. Niespełna pięćset lat temu Marko Marulić, ojciec literatury chorwackiej, w sytuacji podobnej do dzisiejszej, wyraził zgrozę, ale i wiarę chrześcijan w obliczu doznanych cierpień: „Do Ciebie wołamy w płaczu niepokieszeni” – wzywał Boga, dodając z chrześcijańską nadzieją: „Jeśli zechcesz z nami pozostać, o Panie, zdoła przeżyć lud dziś ginący”. Na moc płynącą z wiary, możecie liczyć również wy, Chorwaci, żyjący w naszych czasach¹⁰.

⁷ T. Dąbek-Wigrowa, *op. cit.*, s. 67.

⁸ http://www.ramotowsky.pl/strona-S%C5%82owianobu%C5%82garska_historia.asp [dostęp: 12.05.2017].

⁹ A. Barac, *Literatura narodów Jugosławii*, Wrocław 1969, s. 57.

¹⁰ Jan Paweł II, Przemówienie pożegnalne na lotnisku *Szukajcie światła i umocnienia w wierze*, p. 5-6, 11.09.1994 r., Zagrzeb, Chorwacja, DZ, XI, s. 957. W języku chorwackim cytowany fragment utworu Marulicia brzmi: „Tebi vičemo tužeci u placu [...] Ako s nami stati budeš, Gospodine, hoće se odarvati narod ki sad gine”. Zob. Jan Paweł II, *Il discorso durante l' incontro conclusivo del pellegrinaggio apostolico a Zagarabia*, p. 5, 11.09.1994 r., Zagrzeb, Chorwacja, IGPII, XVII, 2, s. 295.

Apostrofy, którymi renesansowy twórca zwraca się do Boga, pochodzą z poematu pt. *Molitva suprotiva Turkom (Modlitwa przeciw Turkom)*¹¹. Utwór ten, składający się ze 172 wersów, powstał w czasie zagrożenia ze strony Turków, między rokiem 1493 a 1500 i ma wymowę polityczną. Jest pisany dwunastozgłoskowcem o rymach parzystych. Współczesny literaturoznawca i poeta Luko Paljetak odkrył, że w poemacie tym – piśnianym po chorwacku – jest zawarty akrostych możliwy do odczytania w języku łacińskim: *Solus Deus potes nos liberare de tribulatione inimicorum Turcorum sua potentia infinita*¹². Zdanie to może być przetłumaczone jako: „Tylko nieskończona moc Boga może wybawić nas od niewoli naszego nieprzyjaciela Turka”. Akrostych ten stanowi zarazem główną ideę *Modlitwy przeciw Turkom*. Poemat ten zawiera realistyczny i bardzo obrazowy opis cierpień chrześcijan uciskanych przez muzułmanów. Ukazuje Chorwatów jako naród, który poza Bogiem nie ma żadnej ostoi. Budzi nadzieję rodaków zmagających się z jarzmem tureckim.

Marko Marulić znany jest jako teolog i historyk; był tłumaczem i poetą dwujęzycznym – pisał po chorwacku i po łacinie¹³. W swoich dziełach opierał się na dawnych tradycjach: Biblii, pieśniach trubadurów oraz na twórczości Dantego. W jednym z listów (19 lipca 1501 r.) wyznaje, że swoją rolę w literaturze chorwackiej postrzega analogicznie do roli Dantego w literaturze włoskiej¹⁴.

Słowa renesansowego twórcy, skierowane przez papieża do współczesnych Chorwatów, wpisane zostały w kontekst egzystencjalny: Jan Paweł II zaprasza tych, którzy doświadczyli cierpień, jakie przyniosła wojna na Bałkanach, aby dochowali wierności Chrystusowi, również ciepiącemu. Aby – tak jak ich przodkowie – z zaufaniem zwracali się do Boga, licząc na Jego miłosierdzie.

Drugim chorwackim poetą cytowanym przez Ojca Świętego był Antun Mihanović¹⁵, twórca okresu romantyzmu. Przywołane w Zagrzebiu jego słowa „nasza piękna ojczyzna”¹⁶ stanowią incipit hymnu narodowego Chorwacji. Został on napisany w czasie

¹¹ M. Jakóbiec, *Literatury narodów Jugosławii*, [w:] *Dzieje literatur europejskich*, t. 3, red. W. Flo-ryan, cz. 2, Warszawa 1991, s. 176.

¹² <http://kamenjar.com/molitva-suprotiva-turkom/> [dostęp: 13.05.2017] oraz www.lektire.hr/molitva-suprotiva-turkom-pjesma/ [dostęp: 13.05.2017].

¹³ Tłumaczył Petrarke, Dantego, a także pieśni św. Bernarda i św. Bonawentury. Zob. J.R. [Joanna Rapacka], *Marulić Marko*, [w:] *Mały słownik...*, s. 292. Zob. też A. Barac, *op. cit.*, s. 55.

¹⁴ J. Rapacka, *Fragmenty o Maruliciu*, „Pamiętnik Słowiański” 2001, t. LI, s. 29.

¹⁵ Antun Mihanović był poetą, który ze względu na wpływy madziarskie zaangażował się w umocnienie kraju pod względem politycznym, społecznym i kulturalnym. Jest autorem dziełka: *Reč domovini o hasnovitosti pisanja vu domorodnom jeziku (Słowo do ojczyzny o potrzebie pisanja językiem rodzimym)* wydany w roku 1815. A. Barac, *op. cit.*, s. 155.

¹⁶ Jan Paweł II, Przemówienie podczas spotkania z przedstawicielami świata kultury i nauki. Dialog między kulturą, nauka i wiarą, p. 5, 3.10.1998 r., Zagrzeb, Chorwacja, DZ, XI, s. 966. Tak zostały zapisane pierwsze słowa hymnu w polskim tłumaczeniu przemówienia papieża, natomiast w tekście chorwackim incipit brzmi: *Lijepa naša domovino – Piękna nasza ojczyzna*. Jest tu zachowana forma wołacza. Zob. Jan Paweł II, *Messaggio consegnato agli esponenti della cultura e della*

ilirskiego odrodzenia narodowego w 1835 roku. Członkowie tego ruchu dążyli do zjednoczenia wszystkich narodów południowosłowiańskich (zwanym Ilirami), aby przeciwstawić się silnym wpływom węgierskim. Zamierzenie to chcieli zrealizować za pomocą literatury i postulowali przyjęcie jednego języka literackiego przez wszystkich Słowian południowych. Język ten miałby się opierać na dialekcie sztokawskim. Dialekt ów łączył języki chorwacki i serbski; pełnił funkcję języka literackiego w dawnej literaturze dubrownickiej¹⁷.

Utwór przywołany przez papieża został opublikowany w czasopiśmie „Danica ilirska” (1835) i od razu stał się tak znany, że pojedyncze wersy były zapisywane na różnych przedmiotach kultury materialnej¹⁸. Muzykę do tekstu skomponował oficer Josip Runjanin (1846). Od tego czasu wzrosła popularność pieśni, która w powszechnym odczuciu odgrywała rolę hymnu narodowego. Ze względu na powszechną znajomość pieśń ta zwyciężyła w ogłoszonym konkursie na hymn chorwacki. Konkurs odbył się w 1891 roku podczas wystawy gospodarczej w Zagrzebiu¹⁹. Obecnie oficjalny tekst hymnu obejmuje tylko dwie pierwsze i dwie ostatnie strofy z czternastu strof Antuna Mihanovića, ale w świadomości zbiorowej Chorwatów cały utwór zawsze pozostaje jego stałym kontekstem²⁰.

Chorwacka pieśń nawiązuje do arkadyjskiej topiki. Autor ukazuje piękno krajobrazu i trud pracy na roli. Żniwiarze znajdują jednak także czas na wspólną zabawę, śpiew, taniec. Taki obraz arkadii dopełniony jest przez zwrotki podejmujące topos oracza – żołnierza. W całym utworze chorwackość jest rozumiana jako idylliczność, a wojna jest tylko chwilowym zakłóceniem ładu²¹. Wśród Chorwatów jest powszechne przekonanie, iż krajobraz stanowi symbol ich narodowej historii i tożsamości. Jak przekonuje współczesna badaczka, myśl ta pojawiła się już w czasach renesansu wraz z toposem *locus amoenus*, a z biegiem lat doszło do ukształtowania trwałego chorwackiego stereotypu kulturowego, który oznaczał identyfikację Chorwacji z krajobrazem i pięknem pejzażu. Dlatego też – jak podsumowuje swoją myśl Dubravka Oraić Tolić – „tytułowa syntagma hymnu *Lijepa naša* jest dzisiaj metonimią Chorwacji rozumianej jako ojczyzna i państwo”²². Ta sama autorka, odwołując się do pism Antuna

sienza croati ricevuti nella sede della nunziatura apostolica, p. 5, 3.10.1998 r., Zagrzeb, Chorwacja, IGPII, XXI, 2, s. 645.

¹⁷ A. Barac, *op. cit.*, s. 156.

¹⁸ D. Oraić Tolić, *Stereotypy kulturowe i nowoczesny naród*, [w:] *Widzieć Chorwację. Panorama literatury i kultury chorwackiej 1990-2005*, red. K. Pieniążek-Marković, G. Rem, B. Zieliński, Poznań 2005, s. 25.

¹⁹ Dodać warto, że w konkursie tym brana była pod uwagę inna patriotyczna i bardzo popularna pieśń śpiewana na melodię *Mazurka Dąbrowskiego: Još Hrvatska nije propala, dok mi živimo*. Jej autor Ljudevit Gaj (1809-1872) był propagatorem odrodzenia ilirskiego.

²⁰ J. Rapacka, *Leksykon tradycji chorwackich*, Warszawa 1997, s. 109.

²¹ *Ibidem* s. 108.

²² D. Oraić-Tolić, *op. cit.*, s. 26.

Gustava Matoša, należącego do najważniejszych postaci kultury chorwackiej przełomu XIX i XX wieku, pisze:

W dzienniku *Iz Samobora* patriotyzm jest identyfikowany z pejzażyzmem: „Dla czego chorwacki krajobraz, chorwacki pejzaż jest tak samo ważnym elementem tradycji jak chorwacki naród i chorwacka przeszłość? Chorwacka okolica jest najlepszą szkołą patriotyzmu”. W podobny sposób Matoš interpretuje chorwacki hymn. Różnice między hymnem chorwackim i innymi hymnami narodowymi widzi w tym, że tamte hymny są ideologicznymi (sławią Boga lub człowieka), podczas gdy hymn chorwacki jest „ekologiczny” (wysławia przyrodę i krajobraz)²³.

Warto w tym kontekście zauważyć, że papież przywołał słowa tej pieśni podczas spotkania, które miało miejsce znów w Zagrzebiu, ale sto lat po ogłoszeniu jej hymnem Chorwacji. Jan Paweł II wygłosił wówczas przemówienie skierowane do przedstawicieli świata kultury i nauki, podczas którego podjął temat dialogu między kulturą, nauką i wiarą. Odnosząc się zaś do pierwszych słów hymnu, wydobyl z nich następujące przesłanie:

Bóg wam dał wam na własność wspaniały kraj, którego hymn narodowy rozpoczyna się od słów „Nasza piękna ojczyzna” trudno nie dostrzec, że słowa te wskazują na obowiązek poszanowania przyrody, odpowiedzialnego korzystania z tej życiowej przestrzeni, która Opatrzność dała człowiekowi. Świat jest sceną, na której każdy ma odgrywać swoją rolę na chwałę i cześć Boga Stwórcy i Zbawiciela²⁴.

Ojciec Święty łączy wspomniane piękno przyrody z patriotycznym obowiązkiem rozsądnego gospodarowania ojczystymi terenami. Dostrzega też związek między troską o ojczyznę i dbałością o to, by Bogu oddawać należną chwałę.

Czechosłowacja

Podczas pierwszej pielgrzymki do Pragi Jan Paweł II, przemawiając do młodzieży, przypomniał słowa XX-wiecznego czeskiego poety, którego utwory są wysoko cenione i w kraju i za granicą. Twórczość Vladimíra Holana (1905-1980), bo o nim mowa, wyrosła z awangardowego kierunku zwanego poetyzmem, którym literatura czeska szczyci się jako prądem wyłącznie rodzimym. We wczesnych (przedwojennych)

²³ *Ibidem*, s. 26. Autorka powołuje się na: G. Matoš, *Sobrana djela*, IV, Zagreb 1973, s. 99, 294-295.

²⁴ Jan Paweł II, Przemówienie podczas spotkania z przedstawicielami świata kultury i nauki. Dialog między kulturą, nauką i wiarą, p. 5, 3.10.1998 r., Zagrzeb, Chorwacja, DZ, XI, s. 966. W języku chorwackim: Jan Paweł II, Messaggio consegnato agli esponenti della cultura e della scienza croati ricevuti nella sede della nunziatura apostolica, p. 5, 3.10.1998 r., Zagrzeb, Chorwacja IGPII, XXI, 2, 1998, s. 645.

wierszach Holana widoczne są zainteresowania tematyką filozoficzną i moralną; obecny jest w nich „dramatyzm rozdarcia między dobrem i złem, istnieniem a nicością, upływem czasu a wiecznością”²⁵. Także później, jako wierzący chrześcijanin i katolik reagował na ciężkie doświadczenia wojenne i usiłował spojrzeć na nie z perspektywy ponadczasowej²⁶.

Słowa Władimíra Holana, które przywołał papież, są ostatnimi czterema wersami długiego poetyckiego utworu *První testament* datowanego na lata 1939-1940²⁷, który ukazał się w zbiorowym tomiku wydany w 1946 roku *Havraním brkem (Pířem kruka)*. Autor podejmuje w nim problematykę filozoficzną i etyczną²⁸.

Papież, zwracając się do młodych, wykorzystuje moc artystycznego słowa, aby wzmocnić ekspresywność swej wypowiedzi. Rozpoczyna się ona od wyrazów uznania wobec czeskiej młodzieży, która nie poddała się indoktrynacji ideologii komunistycznej i przełamała lęk wobec struktur totalitarnego systemu:

Wyście ten lęk przewyżczyli. Znaleźliście nową ufność, nową odwagę życia w prawdzie, życia, czerpiącego z wartości duchowych. Czeski poeta Wladimir Holan napisał: „sama ziemia mówi: bez czystej transcendencji nie stanie żadna budowla”. Bez perspektywy transcendentnej, bez zmysłu przekraczania widzialnej rzeczywistości każda ludzka kultura pozostaje żalonym fragmentem, niczym wieża Babel²⁹.

Piękno poetyckiego słowa lepiej oddaje oryginał czeski, w którym wyraźnie słychać ciąg tych samych i podobnych brzmień rymowych w układzie tautologicznym *aaaa*:

[Jenomže] sama země praví:
Bez ryzí transcendentály
Se žádná stavba nedostaví
Nikdy, ach nikdy nedostaví

Cytat znanego i cenionego poety, który stanowił autorytet dla słuchaczy, pełni funkcję alegacyjną i wzmacnia papieskie nauczanie o potrzebie otwarcia na perspektywę

²⁵ Z. Tarajło-Lipowska, *Historia literatury czeskiej. Zarys*, Wrocław 2010, s. 288. Zob. cały wiersz.

²⁶ J. Magnuszewski, *Literatura czeska*, [w:] *Dzieje literatur europejskich*, t. 3, cz. I, red. W. Floryan, Warszawa 1989, s. 780.

²⁷ https://static1.squarespace.com/static/56d34923c6fc087c73ff3ab9/t/57b0ef65c534a5be-e9c31037/1471213421128/The+First+Testament_Vladim%C3%ADr+Holan.pdf [dostęp: 13.03.2017]; zob. też: www.zkola.cz/sofia/pedagogove/kabinetjaz/metodicke/materialy/Documents/VladimirHolan [dostęp: 13.03.2017].

²⁸ E.M. [Edward Madany], *Holan Wladimir*, [w:] *Mały słownik...*, s. 149.

²⁹ Jan Paweł II, *Spotykamy się dziś na ruinach wieży Babel*. Przemówienie na Hradczanach, p. 9, 21.04.1990 r., Praga, Czechosłowacja, [w:] DZ, XI, s. 784. Zob. w języku czeskim: Jan Paweł II, *Il discorso ai rappresentanti del mondo della cultura, della chiesa non cattoliche e agli studenti durante l'incontro nel castello di Praga*, p. 9, 21.04.1990 r., Praga, Czechosłowacja, IGPII, XIII, 1, 1990, s. 973.

transcendencji. W uznaniu autorytetu Holana nie przeszkodził Czechom fakt, że przez dwa lata (1945-1947) napisał kilka tekstów ku czci „radzieckich wybawców”³⁰, gdyż społeczeństwo czeskie, które cechowała sympatia do Rosjan, w zdecydowanej większości witało Armię Czerwoną jako „wyzwolicielkę”; straty terytorialne Czechosłowacji na rzecz Związku Radzieckiego nie były ani wielkie, ani istotne z punktu widzenia tradycji i kultury; ponadto w Pradze rządził od 1946 roku przybyły z Anglii czeski polityk, prezydent Edvard Beneš, zaś narzucanie systemu komunistycznego nie zaczęło się od razu, prześladowania członków rodzimego ruchu oporu narastały powoli³¹. Gdy jednak już nasiliły się wpływy ZSRR na politykę Czechosłowacji, Vladimír Holan zamknął się w swojej prywatności. Jego utwory nie mogły być publikowane aż przez 15 lat, do momentu „odwilży”³². W tym czasie zajął się przekładami (m.in. J. Słowackiego)³³, a także tłumaczył Rilkego, Baudelaire’a, Ronsarda³⁴. Dopiero w latach 60. wydano wiele utworów Holana, widząc w nim najwybitniejszego żyjącego czeskiego poetę. Jego poezja staje się bliższa prozie, rośnie jej ładunek emocjonalny, przybywa nawiązań biblijnych, pojawiają się też zagadnienia eschatologiczne³⁵.

Jan Paweł II, nawiązując do myśli poety, przypomina o prymacie ducha nad materią, a zarazem oddaje cześć kulturze czeskiej, która wydała tak znakomitego twórcę. Przypomina, iż wyraz kultura pochodzi od słowa *cultus* – a więc kult, szacunek. Przestrzega, że tam, gdzie brak poszanowania dla siebie i innych, życie zmienia się w u-życie, a człowiek odarty z wymiaru duchowego traci poczucie sensu i nie potrafi budować wspólnoty z innymi ludźmi. Porównuje społeczeństwa, które pomijały aspekt duchowy, do ruin wieży Babel i ponownie, odwołując się – pośrednio już – do słów Holana, stwierdza:

³⁰ W wywiadzie z roku 1963, opublikowanym dopiero po jego śmierci, poeta mówi: „Wszystkie trzy książki [dotyczące Związku Radzieckiego] pisałem z miłością. Byłem wtedy pełen entuzjazmu. Potem jednak przyszedł proces radzieckiej poetki Anny Achmatowej, rozdarło mi to serce”. L. Engelking, *Mury*, <http://www.tygodnik.com.pl/kontrapunkt/17-18/engel.html> [dostęp: 12.03.2017].

³¹ L. Engelking, *Mury*, <http://www.tygodnik.com.pl/kontrapunkt/17-18/engel.html> [dostęp: 12.03.2017]. W wywiadzie z prof. Bartnickim o Edvardzie Benešu czytamy: „W 1946 roku, gdy komuniści zdobyli ponad 40% głosów, funkcję premiera powierzył Klementowi Gottwaldowi. Naiwnie wierzył w możliwość stworzenia demokratycznego państwa i w niezależne stosunki ze Związkiem Radzieckim. Szybko jednak zorientował się, że ta gra, którą usiłował prowadzić, się skończyła. Zapłacił za to dwoma zawałami serca. – Zrozumiał, że władza wymyka mu się z rąk – powiedział prof. Bartnicki – 6 czerwca i podał się do dymisji. Nie podpisał projektu nowej Konstytucji, w którym zapisano, że Czechosłowacja jest krajem demokracji ludowej dążącym do socjalizmu [...]. Edvard Beneš zmarł 3 września 1948 [po trzech miesiącach od dymisji – A.S.]”. <http://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/922980,Edvard-Bene%C5%A1-nie-mial-w-Polsce-najlepszej-prasy> [dostęp: 12.03.2017].

³² Z. Tarajło-Lipowska, *op. cit.*, s. 330, 354.

³³ J. Magnuszewski, *op. cit.*, s. 789.

³⁴ E.M. [Edward Madany], *Holan Vladimír*, s. 149.

³⁵ Z. Tarajło-Lipowska, *op. cit.*, s. 371.

Budowa tego społeczeństwa nie miała perspektywy transcendentnej, nie miała więc głębi duchowej. Każda próba zbudowania w ten sposób społeczeństwa [...] owocuje, podobnie jak w Babilonie – podziałem ludzi i pomieszaniem języków³⁶.

Fragmety *Pierwszego testamentu* czeskiego poety odczytane przez Jana Pawła II w biblijnym kontekście pozwalają wysnuć wniosek, że papież, nie pomijając wartości artystycznych i kulturowych, zwraca uwagę na wymowę teologiczną cytowanych wersów.

Słowacja

Podczas pielgrzymek na Słowację papież nie cytuje żadnego słowackiego autora, lecz podczas jednej homilii we wrześniu 2003 roku przypomina dwa przysłowia, które – choć znane z dwóch różnych tradycji starożytnych – są dobrze zdomowione w kulturze słowackiej.

Przemawiając w Rožňavie, nawiązuje do myśli Seneki Młodszeo zapisanej w *Listach Moralnych do Lucjusza*, która powszechnie jest znana w średniowiecznej wersji: *verba docent exempla trahunt*³⁷. Z wypowiedzi papieża wynika, że postrzega to przysłowie jako element dziedzictwa narodowego Słowaków, część ich kultury literackiej, gdyż mówi: „Jedno słowackie przysłowie mówi: »słowa pouczają a przykłady pociągają«³⁸. Słowa te zapisane w języku słowackim brzmią: „»Jedno slovenské prislovie hovori: slová poučujú, skutky prit`ahujú«³⁹. Jan Paweł II odnosi znaczenie tego przysłowia do świadectwa życia wiary, które może i powinno prowadzić do przemiany życia społeczeństw i narodów. Wskazuje na to papieski komentarz: „Tak, drodzy bracia i siostry, także styl waszego życia chrześcijańskiego może stanowić wielki wkład w ewangelizację współczesnego świata oraz budowanie bardziej sprawiedliwego i braterskiego społeczeństwa⁴⁰. Przysłowie to pełni funkcję ekspresywną, a zarazem ilustruje tezę, iż od stylu życia chrześcijan zależy dzieło ewangelizacji świata.

³⁶ Jan Paweł II, *Spotykamy się dziś na ruinach wieży Babel*. Przemówienie na Hradczanach, Praga, 21.04.1990 r., DZ, XI, Kraków 2007, s. 784.

³⁷ Zob. <https://gloria.tv/audio/Y97Vbuin7nC44XhAWCMJQGbqL> [dostęp: 15.03.2017]. *Verba docent, exempla trahunt* – słowa uczą, przykłady pociągają (przysłowie średniowieczne; myśl Seneki *Epistulae morales ad Lucilium* 6, 5).

³⁸ Jan Paweł II, *Bądźcie dobrą i urodzajną glebą*. Homilia podczas Mszy św. na podmiejskich błoniach Podrakovsz, p. 1, 13.09.2003 r., Rožňava, Słowacja, DZ, XI, s. 846.

³⁹ Jan Paweł II, *Rožňava: Omelia durante la concelebrazone Eucaristica al campo di Podrákoš*, p. 1, Rožňava, Słowacja, 13.09.2003 r., IGPII, XXVI, 2, 2003, s. 246.

⁴⁰ Jan Paweł II, *Bądźcie dobrą i urodzajną glebą*. Homilia podczas Mszy św. na podmiejskich błoniach Podrakovsz, p. 1, 13.09.2003 r., Rožňava, Słowacja, DZ, XI, s. 846.

Pod koniec tej samej homilii Ojciec Święty przywołuje jeszcze jedno przysłowie – tym razem zaczerpnięte z mądrości biblijnej:

„Próżne są wysiłki człowieka, jeżeli nie błogosławi im Bóg”, mówi inne wasze mądre przysłowie [Bez „Bożiego pożehnania, márne naše namáhania” – ako hovori ďalšie múdre prislovie – A.S.]. Dlatego proszę żarliwie Najwyższego, aby zesłał jak najobfitsze błogosławieństwo na was, na wasz trud życia po chrześcijańsku⁴¹.

Także to przysłowie papież traktuje jako wpisane w kulturę słowacką, a zarazem wskazuje na wartości chrześcijańskie, które przez wieki były obecne w życiu Słowaków. Siłą ekspresji przysłowia wzmaga jego struktura wersyfikacyjna: pisany jest jako ośmiogłoskowy dystych, w którym występuje rym zewnętrzny, dokładny, parkosytoniczny: „požehnania – namáhania”.

Podobna myśl, zachęcająca do współpracy człowieka z Bogiem w posłuszeństwie Jego zamysłu, kilkakrotnie pojawia się w tekstach biblijnych. Niekiedy ma formę bardziej rozbudowaną (zob. np. Pwt 8, 11-18 ; Mt 6, 25-34, Łk 22, 22-31), a niekiedy krótszą:

„Błogosławieństwo Pańskie wzbogaca, własny trud niczego tutaj nie doda” Prz 10, 22.

„Jeżeli Pan domu nie zbuduje, na próżno się trują, którzy go wnoszą” Ps 127 [126], 1.

„Ja jestem krzewem winnym, wy – latoroślami. Kto trwa we Mnie, ten przynosi owoc obfity, ponieważ beze mnie nic uczynić nie możecie” J, 15, 5⁴².

W komentarzu biblijnym do Prz 10, 22 czytamy, że człowiek nie odczuwa trudu pracy, jeżeli u podstaw jego działania znajduje się Boże błogosławieństwo⁴³. Benedykt XVI w swoim komentarzu do słów psalmu 127 wyjaśnia, że człowiek bez Boga daremnie próbuje wznieść trwałą dom, bezpieczne miasto, zbierać owoce własnego trudu. Natomiast z Panem osiąga się pomyślność, płodność, rodzinę bogatą w dzieci, miasto szczęśliwe i zasobne. Autor biblijny podkreśla prymat łaski, gdyż ona nadaje ludzkiemu działaniu wartość⁴⁴. Podobnie autorzy komentarza do Nowego Testamentu, odnosząc

⁴¹ Jan Paweł II, Bądźcie dobrą i urodzajną glebą. Homilia podczas Mszy św. na podmiejskich błoniach Podrakovsz, p. 5, 13.09.2003 r., Rožňava, Słowacja DZ, XI, s. 847. Tekst w języku słowackim: Jan Paweł II, Rožňava: Omelia durante la concelebrazione Eucaristica al campo di Podrákoš, p. 5, 13.09.2003 r., Rožňava, Słowacja IGPII, XXVI, 2, 2003, s. 248. W wydaniu watykańskim brakuje określenia „wasze”, które zamieścił tłumacz polskiego wydania z Krakowa. Jednakże określenie to jest uzasadnione całym kontekstem wypowiedzi papieża.

⁴² Poniższe cytaty czerpię z: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, red. Augustyn Jankowski OSB, Poznań–Warszawa 1980 [Biblia Tysiąclecia, wyd. III].

⁴³ Zob. komentarz w: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych ze wstępem i komentarzami*, oprac. zespół pod red. ks. Michała Petera (Stary Testament) i ks. Mariana Wolniewicza (Nowy Testament), t. II, *Stary Testament*, Poznań 2003, s. 331.

⁴⁴ Benedykt XVI, *Daremny trud bez Boga*, audyencja generalna 31 sierpnia 2005 r., http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/audyencje/ag_31082005.html [dostęp: 20.03.2017].

się do cytowanego wersetu św. Jana, piszą, iż poza Bogiem i bez Jego łaski, dawanej w Chrystusie, życie człowieka pozostaje bezowocne, jak sucha gałąź winnej latorośli, którą ogrodnik odcina i przeznaczają na spalenie⁴⁵.

Jan Paweł II, przedstawiając swoim słuchaczom mądrość narodu przekazywaną w tych przysłowiach, przybliży pośrednio antyczną i biblijną kulturę literacką oraz ukazuje naród słowacki jako ten, który – na równi z innymi narodami Europy – czerpie z tego wspólnego dziedzictwa.

Słowenia

Podczas spotkania z przedstawicielami nauki i sztuki w Mariborze papież wymienia – w jednym zdaniu – czterech autorów słoweńskich:

Głębokie korzenie waszej kultury sięgają misyjnej działalności mnichów benedyktyńskich, którzy przybyli tu w VII w. z Salzburga i Akwilei [...]. Chrześcijaństwo jest tłem dla twórczości waszych poetów i pisarzy. Od Prešerena do Balantiča, od Cankara do Pregejja, by wymienić tylko niektórych⁴⁶.

Pierwszym z nich jest France Prešeren (1800-1849), przedstawiciel doby romantyzmu. Jego głównym celem było stworzenie dla oświeconego mieszczaństwa słoweńskiego literatury w rodzimym języku, tak aby literatura słoweńska mogła się równać się z literaturami innych narodów Europy⁴⁷. Jego poezja wyraża starania rodzącej się wówczas inteligencji do budowania słoweńskiej kultury w duchu europejskich tradycji humanistycznych okresu romantyzmu. Prešeren znał twórczość Adama Mickiewicza i w niektórych jego utworach można dostrzec inspirację jego dziełami⁴⁸. Poezja Prešerena odznacza się doskonałością kunsztu słowa, dojrzałością w prezentacji życia duchowego, problematyki narodowej i humanistycznej⁴⁹. Badacze literatury są zgodni co do tego, że w jego utworach „po raz pierwszy w historii język słoweński przemówił swym dźwięcznym, pięknym głosem. Po raz pierwszy w historii poeta słoweński potrafił pokazać w poezji cierpienia swego ludu, jego uczuciowość, a jednocześnie wytrwałość”⁵⁰.

⁴⁵ K. Romaniuk, A. Jankowski, L. Stachowiak, *Komentarz praktyczny do Nowego Testamentu*, t. I, Poznań–Kraków 1991, s. 540.

⁴⁶ Jan Paweł II, Przemówienie podczas spotkania z przedstawicielami nauki i sztuki. Dialog chrześcijaństwa z kulturą, p. 2, 19.05.1996 r., Maribor, Słowenia DZ, XI, s. 1007-1008. Por. „Krščansko obzorje je u ozjadu vaših pesnikov in pisateljev, od Prešerna do Balantiča, od Cankarja do Preglja, da imenujem samo nekatere”. Jan Paweł II, *Al mondo della scienza e della cultura*, p. 2, 19.05.1996 r., Maribor, Słowenia IGPII, IX, 1, 1996, s. 1279. Zapis dwóch ostatnich nazwisk w wydaniu watykańskim w języku słoweńskim jest odmienny od zapisu w wydaniu polskim.

⁴⁷ A. Barac, *op. cit.*, s. 149.

⁴⁸ J.W. [Jan Wierzbicki], *Prešeren France*, [w:] *Mały słownik...*, s. 374-375.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 376.

⁵⁰ A. Barac, *op. cit.*, s. 151.

Zdecydowanie mniej znanym słoweńskim twórcą jest wspomniany przez papieża France Balantič (1921-1943). Jego poetycki talent ujawnił się po raz pierwszy już w roku szkolnym 1938-1939, gdy jako młodzieniec opublikował kilka piosenek w katolickim czasopiśmie „Mladika” pod pseudonimem France Zoranov. Ówczesny mentor młodych pisarzy Leopold Stanek, zachęcając do dalszej twórczości, zwrócił uwagę na błędy początkującego autora i udzielił kilku wskazówek. W swych późniejszych utworach Balantič podejmował problematykę religijną i moralną, poszukiwał wewnętrznej duchowej równowagi. Nie były mu też obce problemy społeczne i tematyka wojenna. Wiele jego utworów oddaje nastroje społeczne, odzwierciedla beznadziejną sytuację ubogich rodzin.

Balantič, jako student Wydziału Sławistyki, dołączył podczas wojny do obrońców ojczyzny, ale jego główną ambicją było poświęcenie się twórczości poetyckiej. W lutym 1942 roku przygotował wybór wierszy oraz zbiory rękopiśmienne, wydając tomik poetycki *Muževna sem steblika*. Podczas wojny tworzył i przygotowywał do wydania także dalsze sonety. Początkowe wersy niektórych: „W modlitwie zranić słowo”, „Lekki ból ja wygrałem” odsłaniają kręgi zainteresowań dwudziestoletniego autora. W jego twórczości znalazły się też trzy sonety, w których przedstawił cierpienia więźniów obozu koncentracyjnego, gdyż w czerwcu 1942 roku został wywieziony do jednego z nich – w miejscowości Gonars. Tam też napisał wiele utworów – piosenek i sonetów wyrażających miłość do Boga i ojczyzny, pragnienie wolności i sprzeciw wobec wszelkiej niesprawiedliwości świata. Należał do twórców ruchu oporu, którego „liryczne zapiski, od lat pieczołowicie gromadzone i opracowywane przez badaczy słoweńskich, stanowią wstrząsający dokument walki i martyrologii narodu”⁵¹. Młody, utalentowany poeta wrócił z obozu i mimo zniszczonego zdrowia nadal angażował się w walki o wolność swego narodu. Ponieważ przeciwstawiał się działaczom komunistycznym, zginął na początku listopada 1943 roku – został spalony wraz z innymi partyzantami. Natychmiast po jego śmierci środowiska literackie przystąpiły do wydania poetyckiej spuścizny Balantiča i w maju 1944 roku ukazał się zbiór zawierający niemal wszystkie jego utwory. Wzbudziły one zainteresowanie krytyki literackiej, a poeta patriota nagle znalazł się w centrum wydarzeń literackich. Szczególne znaczenie miała zorganizowana w 1945 wieczornica, podczas której piosenki Balantiča były interpretowane przez najlepszych aktorów dramatycznych.

Po II wojnie światowej wraz z nastaniem w Słowenii rządów uległych wobec ZSRR, France Balantič został umieszczony na liście zakazanych autorów, a jego dzieła zostały wykluczone z bibliotek publicznych. Jednak były drukowane przez słoweńskie środowiska emigracyjne. Patrioci przebywający na emigracji przez wiele lat także starali się

⁵¹ Z. Darasz, *Problemy autoidentyfikacji kulturowej i narodowej w literaturze słoweńskiej*, Katowice 1995, s. 123.

o to, by poetycka spuścizna Balantiča, tak wysoko oceniana pod względem artystycznym, mogła być znana w ojczyźnie. Niestety, najwyższe kierownictwo partii komunistycznej zdecydowało o zniszczeniu wszystkich egzemplarzy jego utworów. Ponadto Służby Bezpieczeństwa kontrolowały tych wszystkich, którzy zajmowali się Balantičem, blokując ich prace.

Dopiero po uzyskaniu niepodległości przez Słowenię w 1991 roku możliwe stało się wydanie jego utworów w kraju i odkrycie ich wartości. Krytyka literacka – wolna już od ideologii komunistycznej – przyniosła nowe, interesujące interpretacje dzieł Balantiča. Wkrótce zrealizowano dokumentalny film w reżyserii Jožefa Pogačnika – przedstawiający postać poety – i przygotowano projekt pomnika. W następnych latach powstała opera *Poeta i Rebel* (autor muzyki i libretta Tomaž Svete, dyrektor Karpo Godina). W ten sposób – poprzez kulturę – France Balantič wrócił do swych rodaków⁵².

Kolejnym autorem, o którym wspomniał Jan Paweł II, był Ivan Cankar (1876-1918), zaliczany obok Franca Prešerna do największych słoweńskich mistrzów słowa⁵³. Debiutował w roku 1892 – w latach gimnazjalnych – a później jako student zaangażował się bardzo w życie literackie. Badacze wyróżniają trzy fazy w rozwoju jego osobowości twórczej: dekadencją (do 1900 r.), okres szczególnie ostrej krytyki społecznej (do 1909 r.) i etap twórczości zbliżonej do poetyki ekspresjonizmu i neoromantyzmu⁵⁴. W całej swej twórczości zmierzał do jednego celu: aby literatura słoweńska wyraziła w sposób pełny i swobodny dążenia człowieka i narodu; aby była wyraźnie słoweńska i służyła dobru swego narodu⁵⁵.

Należał do inicjatorów ruchu młodych autorów inspirowanych hasłami dekadencji i symbolizmu. Zaangażowanie grupy modernistycznej, która negowała dotychczasową kulturę mieszczańską, doprowadziło do zerwania z pisarzami starszego pokolenia⁵⁶.

Cechą charakterystyczną modernistów słoweńskich było nadanie szczególnego znaczenia problematyce społecznej. Postawa artysty cygana, charakterystyczna dla modernistów słoweńskich, nie była przybraną pozą, lecz wynikała z autentycznej biedy – wielu artystów nie miało środków do życia. Ich twórczość była wyraźną krytyką niesprawiedliwości społecznej i obroną wyzyskiwanych. „Dzieła jego to krzyk tęsknoty za sprawiedliwością, pięknem, taką formą życia, w której nie będzie ani uciskanych, ani

⁵² Dane o France Balantiču opracowano na podstawie *Nowego słoweńskiego leksykonu biograficznego* opublikowanego na stronie: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1016830/> [dostęp: 27.03.2017]. Na temat związku poezji z ruchem oporu zob. B. Paternau, *Poezja słoweńska*, „Poezja” 1975, nr 2, s. 89-90. Zob. też literacki portret artysty w opracowaniu: F. Pibernik, *Temni zaliv Franceta Balantiča. Portretna študija*, Ljubljana 1989.

⁵³ A. Barac, *op. cit.*, s. 318.

⁵⁴ J.W. [Jan Wierzbicki], *Cankar Ivan*, [w:] *Mały słownik...*, s. 48.

⁵⁵ A. Barac, *op. cit.*, s. 320.

⁵⁶ J.W. [Jan Wierzbicki], *Cankar Ivan*, s. 47.

zdeptanych, ani wyzyskiwanych⁵⁷. W utworach Cankara problem krzywdy społecznej przeplatał się z wątkami autobiograficznymi. Autor podejmuje problem ubóstwa, ludzi uciskanych i poniżanych, nieszczęśliwych⁵⁸.

Wiele miejsca w swej epice poświęca analizom psychologicznym bohaterów. W niektórych dramatach podejmuje także wątki legendarne – co wskazuje na nasilenie się pierwiastków neoromantycznych⁵⁹. Cankar w ciągu 20 lat wydał 16 utworów (nowele, szkice, powieści, dramaty) oraz wiele szkiców krytycznoliterackich i polemicznych⁶⁰. Był zaangażowany w działalność polityczną – w 1913 roku miał najślynniejszy wykład w Lublanie pt. *Słoweńcy i Jugosłowianie*, w którym wezwał do zjednoczenia wszystkich Słowian południowych i stworzenia wspólnego państwa. Jednak jego koncepcje polityczne nie spotkały się ze zrozumieniem – został skazany na siedem dni więzienia pod zarzutem, że bronił Jugosłowiańskiej unii politycznej⁶¹.

Ostatnim spośród wymienionych przez papieża twórców literatury był Ivan Pregelj (1883-1960) zaliczany do znanych słoweńskich prozaików⁶², lecz znany jest także jako poeta, gawędziarz, dramaturg i krytyk⁶³. Debiutował jako poeta (tomik *Romantika* – 1910), lecz bardziej znane są jego dzieła pisane prozą. Przedstawia bogate portrety psychologiczne bohaterów swych opowiadań i powieści – często historycznych. Jest autorem powieści (auto)biograficzno-pokoleniowej⁶⁴. Charakteryzuje go styl pełen ekspresji, nawiązań do literatury antycznej i biblijnej. Twórca oddaje koloryt epoki i miejsca, wykorzystując archaizmy i dialektyzmy, stosuje niezwykle barokowe zestawienia przemawiające do wyobraźni czytelnika. Pregelj jako dramaturg zaliczany jest do grupy autorów, która wybrała jednoaktówkę za swoją podstawową formę wyrazu. Jest ona uznawana za „szczególnie przydatną do konstruowania alegoryczno-symbolicznych paraboli o wzmożonej sile dramatycznych napięć i środków scenicznego wyrazu”⁶⁵.

Autor ten tworzył także prozę przedstawiającą problematykę mu współczesną. Należy do cenionych słoweńskich pisarzy katolickich⁶⁶. W jego utworach widoczne są wpływy impresjonizmu, ale także pojawiają się elementy klasycystyczne. Twórca

⁵⁷ A. Barac, *op. cit.*, s. 322.

⁵⁸ J.W. [Jan Wierzbicki], *Cankar Ivan*, s. 47-48.

⁵⁹ *Ibidem*, s. 48.

⁶⁰ A. Barac, *op. cit.*, s. 319.

⁶¹ <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi457498/> [dostęp: 27.03.2017].

⁶² A. Barac, *op. cit.*, s. 325.

⁶³ <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi457498/> [dostęp: 27.03.2017].

⁶⁴ Z. Darasz, *op. cit.*, s. 121.

⁶⁵ *Ibidem*, s. 118.

⁶⁶ K.S.-B. [Katarzyna Śalamun-Biedrzycka], *Pregelj*, [w:] *Mały słownik...*, s. 371. W niektórych źródłach spotykamy zapis: Pregelij.

przedstawia problematykę etyczną, egzystencjalną. To, co pisze, jest przepełnione głębokim bólem codziennej egzystencji, walką o czystość życia. Nawiązuje do legend, podań ludowych i dawnej historii. Podejmuje także tematykę biblijną i hagiograficzną. Pisał w przekonaniu, że autor powinien łączyć życie osobiste z patriotyzmem i znaleźć nowe obrazy literackie. Dbał o zachowanie słoweńskiej tożsamości i jej oryginalności kulturowej⁶⁷. Gdy zakończył swą twórczość literacką, napisał podręcznik do teorii literatury i zajął się dydaktyką⁶⁸.

Jan Paweł II, przywołując te cztery postaci, składa w ten sposób jednocześnie wyrazy uznania wszystkim innym twórcom słoweńskiej literatury.

Zakończenie

Kilkakrotnie Jan Paweł II przywoływał utwory literackie przedstawicieli narodów słowiańskich, do których pielgrzymował. Są wśród nich zarówno ci, którzy wiele wieków temu zostali wpisani już w dzieje historii literatury, jak i ci, którzy w XX wieku troszczyli się o literacką kulturę swoich narodów.

Wszystkie te nawiązania do dziedzictwa narodów, z którymi się papież spotykał, wskazują na jego szacunek dla ich kultury literackiej. Papież, powołując się na literaturę, zwrócił uwagę na jej znaczenie dla zachowania tożsamości narodowej. Przekonywał w ten sposób, że związek wiary i kultury prowadzi do rozwoju nie tylko osoby ludzkiej jako jednostki, lecz także do rozwoju całych narodów – one bowiem tworzą swoiste *communio personarum*. Odwołując się do autorów i dzieł poszczególnych autorów słowiańskich, ma świadomość, że przybliży je całemu światu; wie, iż jego słowa będą należeć do dziedzictwa chrześcijan zamieszkujących wszystkie kontynenty. Inny aspekt istotny dla papieża to teologiczna wartość literatury – służyć może bowiem przekazywaniu i umacnianiu wiary. Papież, odwołując się do niektórych twórców, pośrednio wskazuje na wartość tej literatury, która pomaga jej czytelnikom zbliżyć się do prawdy o sobie, o świecie i o Bogu.

Papieskie odniesienia do dawnych i nowszych dzieł zaczerpniętych z historii literatury narodów słowiańskich wskazują, że dla Jana Pawła II wielką wartością był dialog z historią, która nie przestaje być nauczycielką życia.

⁶⁷ <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi457498/> [dostęp: 27.03.2017].

⁶⁸ K.S.-B. [Katarzyna Salamun-Biedrzycka], *Pregelj*, s. 372.

Poniższe zestawienie wskazuje na autorów, których przywoływał papież:

Miejsce, data przywołania	Autor, wiek	Utwór
Sofia, Bułgaria 24 maja 2002	Paisjusz (Paisij), XVIII w.	<i>Istorija słowianobyłgarska (Słowianobułgarska historia)</i>
Zagrzeb, Chorwacja 11 września 1994	Marko Marulić, XV/XVI w.	<i>Molitva suprotiva Turkom (Modlitwa przeciw Turkom)</i>
Zagrzeb, Chorwacja 3 października 1998	Antun Mihanović, XVII/XIX w.	<i>Lijepa naša domovino (Piękna nasza ojczyzna)</i>
Praga, Czechosłowacja 21 kwietnia 1990	Vladimír Holan, XX w.	<i>První testament (Pierwszy testament)</i>
Maribor, Słowenia 19 maja 1996	France Prešeren, XIX w. France Balantič, XX w. Ivac Cankar, XIX/XX w. Ivan Pregelj, XIX/XX w.	
Rožňava, Słowacja 13 września 2003	Nieznany	Przysłowia Slová poučujú, skutky prit`ahujú (<i>verba docent exempla trahunt</i>) Bez Božieho požehnania, márne naše namáhania (Próżny trud bez Boga)

REFERENCES TO THE LITERARY CULTURE OF THE SLAVIC COUNTRIES VISITED BY JOHN PAUL II DURING HIS PILGRIMAGES TO CENTRAL EUROPE (BULGARIA, CROATIA, CZECHOSLOVAKIA, SLOVAKIA, SLOVENIA)

Summary

The article introduces authors and their works that the pope spoke about while visiting countries of the former Eastern bloc. Those pilgrimages took place between 1990 and 2003, which is right from the turn of 1989 till the end of the papal pontificate. Coming to the Slavic countries mentioned, the Pope recalled eleven names of writers that lived and worked in those countries from the 15th to the 20th century and quoted four of their works. John Paul II recalled also two ancient proverbs that are rooted in the very centre of the Slavonic culture. One derives from the Bible, the other one from Latin culture. In this way the pope expressed his respect for the nations he visited pointing out the world of values that exists in their respective literary cultures.